

2. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – М.: Политиздат, 1990. – 413 с.
3. Ларина В. Т. Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / В. Т. Ларина. – М.: Языки славянских культур, 2009. – 512 с.
4. Беликов В. И. Социоллингвистика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – Москва: РГТУ, 2001. – 439 с.
5. Фокс К. Наблюдая за англичанами. Скрытые правила поведения / Фокс К. : пер. с англ. – М.: РИПОЛ классик, 2008. – 512 с.
6. Верещагин Е. М. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – 2-е изд. – М.: Русский язык, 1976. – 248 с.
7. Карасик В. И. Языковой круг / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
8. Сафонова В. П. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций : монография / В. П. Сафонова. – Воронеж: Истоки, 1996. – 215 с.
9. Николаева Л. В. Межкультурная коммуникация и толерантность / Л. В. Николаева // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 2. – С. 88-92.
10. Примерная программа дисциплины «Иностранный язык» для социально-гуманитарных, технических, естественнонаучных и экономических направлений подготовки / под общ. ред. С. Г. Тер-Минасовой. – М.: МГУ, 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.eltrussia.ru/articles_52.html.
11. Пассов Е. И. Мастерство и личность учителя: на примере преподавания иностранного языка / Е. И. Пассов и др. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2001. – 240 с.
12. Петрович Ю. Е. Развитие культурологической компетентности студентов средствами иностранного языка : дисс... канд. пед. наук / Ю. Е. Петрович. – Сургут, 2007. – 180 с.
13. Ярмакеев И. Гуманитарные смыслы педагогического образования / И. Ярмакеев // Высшее образование в России. – 2006. – № 1. – С. 43-50.
14. British Studies: Intercultural Perspectives / Ed. by Mountford A., Wadham-Smith N. – L: Pearson Education Limited, 2000. – 205 p.
15. Куликова Л. В. Коммуникативный стиль как проблема теории межкультурного общения : автореф. дисс... д-ра фил. наук / Л. В. Куликова. – Волгоград, 2006. – 24 с.

УДК: 378.092.56

О.В. Канарова, В.А. Єрмоліна

АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ В МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКАХ

***Анотація.** У статті розглянуто питання агресивної поведінки підлітків в міжособистісних стосунках. Автор вказує на необхідність проведення системного аналізу індивідуальних, особових, соціально-психологічних і психолого-педагогічних чинників, які викликають соціальні відхилення в поведінці неповнолітніх, з метою побудови і здійснення цілеспрямованого виховного процесу.*

***Ключові слова:** агресивна поведінка підлітків, міжособистісні стосунки, системний аналіз, соціальні відхилення, виховний процес.*

Kanarova O.V., Yermolina V.A. Aggressive conduct of teenagers in interpersonality relations.

***Annotation.** The article considers the aggressive behavior of adolescents in interpersonal relationships. The author points to the need for systematic analysis of individual, personal, social-psychological and psychological-pedagogical factors that cause social behavioral minors to the construction and implementation of targeted educational process.*

***Key words:** aggressive behavior of teenagers, interpersonal relationships, systematic analysis, social behavioral, educational process.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Соціальні кризові процеси негативно впливають на соціальне самопочуття людства, породжують напруженість і тривожність, жорстокість, насильство і озлобленість. Проблема агресивності підлітків останнім часом стала чи не найбільш популярним напрямком дослідницької та практичної діяльності психологів усього світу, вона відбиває одну з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства.

Проблема агресії є однією з найбільш гострих та актуальних і на фундаментально-теоретичному, і на прикладному рівнях досліджень психологів і педагогів різних шкіл та напрямів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що ця проблема знаходить відображення у роботах М. Заброцького [4, с.15],

О. Сергієнко [7, с. 85], О. Хреннікова [5, с. 78], А. Реана [8, с. 37] та ін. Аналіз наукової літератури показав, що проблема агресії підлітків торкається суспільства в цілому, викликає глибоке хвилювання як педагогів, батьків, так і гострий науково-практичний інтерес дослідників.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак ця проблема потребує ще більш докладного аналізу та вивчення.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає в теоретичному та практичному обґрунтуванні проблеми агресивної поведінки підлітків в міжособистісних стосунках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агресивність і жорстокість були завжди характерними рисами юнаків та підлітків. Найчастіше агресія у підлітків – це наслідок зниженої самоповаги та загальної люті внаслідок пережитих життєвих несправедливостей та невдач. Саме на ґрунті соціальних суперечностей і виникають міжособові та міжгрупові конфлікти, які призводять до неправових вчинків, злочинності.

Небезпечні агресивні дії, викликані агресивною поведінкою підлітків, довго були предметом дискусії. Висловлювались різко відмінні погляди щодо природи та причин виникнення агресії, незважаючи на різноманітність суперечливих теоретичних обґрунтувань щодо обговорюваного поняття. Проблема агресивної поведінки підлітків торкається суспільства в цілому, викликає глибоке хвилювання як батьків, педагогів, так і гостро науково-практичний інтерес дослідників.

Найбільш суперечливий та вразливий період у житті кожного з нас – підлітковий вік. Саме в цей час відбуваються зміни в емоційних та інтелектуальних сферах, породжується новий рівень самосвідомості, формуються моральні почуття. Інтенсивний статевий розвиток зумовлює виникнення переживань й інтересів, пов'язаних зі статевим потягом. І саме тому цей момент є чи не найбільш важливим для особистості на шляху її розвитку.

Серед різноманітних, взаємопов'язаних чинників, які викликають поведінку, що відхиляється, можна виділити такі:

- індивідуальний чинник, що діє на рівні психобіологічних передумов асоціальної поведінки, які ускладнюють соціальну адаптацію індивіда;
- психолого-педагогічний чинник, що виявляється в дефектах шкільного і сімейного виховання;
- соціально-психологічний чинник, що розкриває несприятливі особливості взаємодії неповнолітнього зі своїм найближчим оточенням в сім'ї, на вулиці, в навчально-виховному колективі;
- особовий чинник, який передусім виявляється в активно-виборчому ставленні індивіда до середовища спілкування, до норм і цінностей свого оточення, до педагогічних дій сім'ї, школи, громадськості, а також в особистих ціннісних орієнтаціях і особистій здібності до саморегулювання своєї поведінки;
- соціальний чинник, що визначається соціальними і соціально-економічними умовами існування суспільства [1, с. 54].

Людський розвиток зумовлений взаємодією багатьох чинників: середовищем (абіогенним, біогенним, соціальним), спадковістю, власне практичною діяльністю людини, вихованням, і саме тому виявити негативний вплив складніше насамперед тому, що вони становлять взаємодію різноманітних, неізолюваних чинників, які роблять великий внесок у розвиток агресивної поведінки.

Серед форм агресивних реакцій, що зустрічаються в різних джерелах, необхідно виділити такі:

1. Вербальна агресія – вираз негативних відчуттів через зміст словесних відповідей (погрози, прокляття, лайка), так само як і через форму (крик, сварка).
2. Фізична агресія (напад) – використання фізичної сили проти іншої особи.
3. Непряма агресія – дії, що обхідними шляхами направлені на іншу особу (плітки, злобні жарти) або ні на кого не направлені (крик, тупотіння ногами, биття кулаками по столу, ляскання дверима і ін.).

4. Схильність до роздратування – готовність до прояву за щонайменшого збудження запальності, різкості, грубості.

5. Негативізм – опозиційна манера поведінки, звичайно направлена проти авторитету або керівництва. Може наростати від пасивного опору до активної боротьби проти сталих законів і звичаїв.

6. Образливість – заздрість і ненависть до тих, що оточують, зумовлена відчуттям гіркоти, гніву на весь світ за дійсні чи уявні страждання.

7. Підозрілість – недовір'я й обережність щодо людей, засновані на переконанні, що ті мають намір заподіяти шкоду.

8. Почуття провини – можливе переконання суб'єкта в тому, що він є поганою людиною, докори сумління [2, с. 37].

Деякими загальними рисами відрізняються й агресивні підлітки, за відмінностей їх поведінки та особових характеристик. До таких рис можна віднести: бідність і примітивність ціннісних орієнтацій, відсутність захоплень, нестійкість і вузькість інтересів. Як правило, цим підліткам властива озлобленість проти дорослих і однолітків, емоційна грубість, підвищена тривожність, невміння знаходити вихід із важких ситуацій, крайня оцінка (максимально негативна або максимально позитивна), егоцентризм.

Деякі підлітки, спираючись на свою фізичну силу, претендують на більш авторитетну владу в неформальних міжособистісних стосунках, відкидаючи при цьому інші авторитети. Насправді підліток потребує ніжності в розумінні, душевної теплоти, авторитету такого дорослого, якому б він міг довіритись. Саме в цей час у підлітків з'являється тенденція до відокремлення і від світу дорослих, і від світу дитинства, створюючи при цьому свій власний світ з компанією однолітків, близьких по «духу» один одному.

Розкриття причин і характеру агресивності дітей і підлітків вимагає здійснення певної класифікації.

У різній літературі з цієї тематики згадується низка робіт зарубіжних дослідників. Так, Хевітт і Дженкінс виділяють 2 категорії важких дітей:

1. Діти з соціалізованими формами антисуспільної поведінки, для яких не характерні емоційні розлади і які легко пристосовуються до соціальних норм у середовищі тих антисуспільних груп, до яких належать.

2. Діти з несоціалізованою антисуспільною агресивною поведінкою, які перебувають у поганих стосунках з іншими дітьми і своєю сім'єю та мають значні емоційні розлади [2, с. 117].

П. Скотт уточнив цю класифікацію і відніс до категорії соціалізованих підлітків дві групи дітей: тих, які не засвоїли жодної системи норм поведінки, і тих, що засвоїли антисуспільні норми [2, с. 117].

У вітчизняній психології існує декілька типів класифікацій. Деякі дослідники агресивної поведінки вважають за необхідне враховувати психофізіологічні відмінності дітей, інші – психосоціальний розвиток.

Так, С. Беличева виділяє три групи: глибоко педагогічно запущені підлітки; підлітки з афектними порушеннями; конфліктні діти (незлагідні) [3, с. 123].

Д. Фельдштейн диференціює важких підлітків, ураховуючи характер домінуючих негативних потреб і відповідних їм проявів поведінки [3, с. 123].

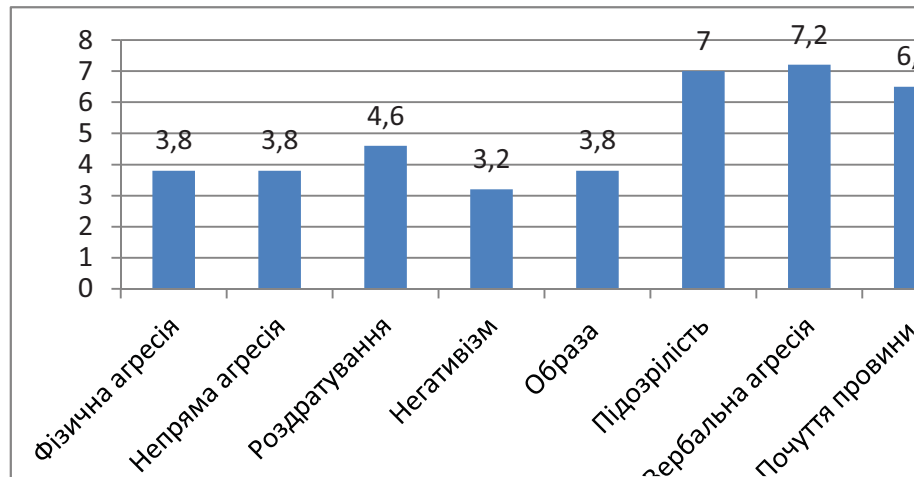
Г. Бочкарьова розглядає категорії запущених підлітків з позиції їх суб'єктивного ставлення до здійсненого вчинку: ті, що каються, безконфліктні та циніки [5, с. 76].

В. Андрієнко, Ю. Гербеєв, І. Невській розрізняють важких підлітків: з педагогічною занедбаністю; з соціальною занедбаністю (етично зіпсованих; з крайньою соціальною занедбаністю) [1, с. 18].

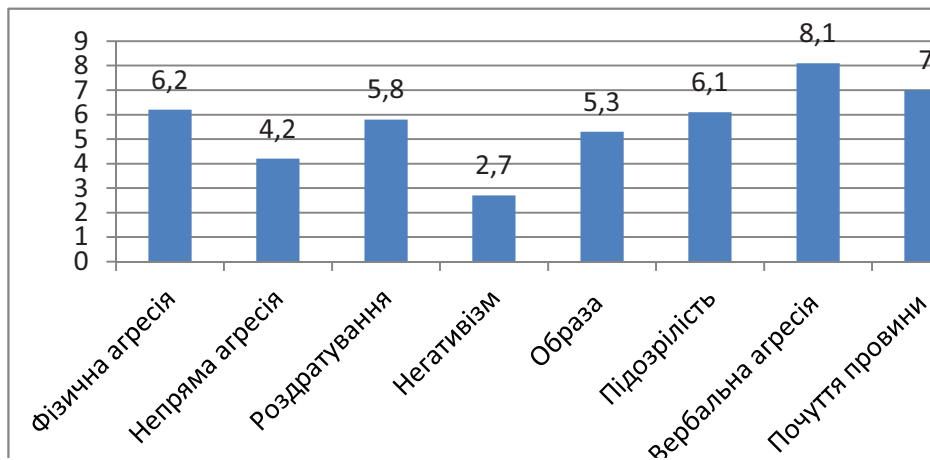
Для діагностування рівня агресивності підлітків у міжособистісних стосунках нами було обрано методики, які повною мірою відповідають критеріям валідності та надійності.

Для дослідження структури і проявів агресивності нами було розроблено діагностичний комплекс, до якого увійшли три методики для психологічної діагностики рівня агресивності підлітків: «Методика діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Дарки», «Методика діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту у спілкуванні за В. Бойком» і «Методика діагностики ворожості (за шкалою Кука-Медлей)» [4, с. 75].

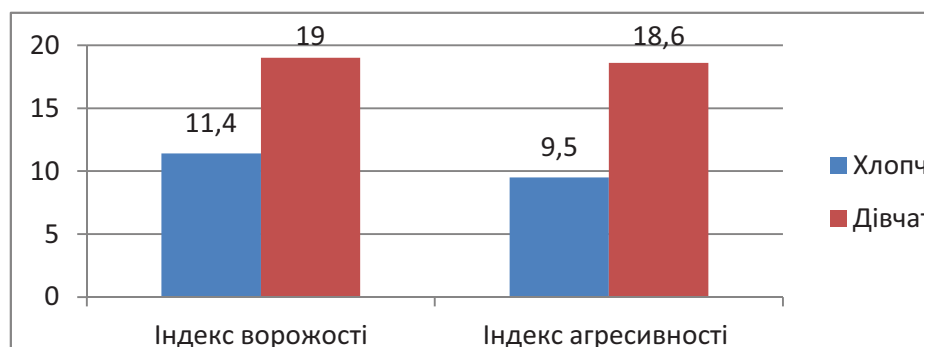
Для проведення діагностичного дослідження, яке було здійснене на базі НВК № 16 міста Мелітополя, було обрано групу дітей віком від 13 до 14 років у вибірці кількістю 20 осіб. Після діагностування агресивної поведінки підлітків у міжособистісних стосунках за допомогою «Методики діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Дарки» було отримано такі показники агресивних і ворожих реакцій серед дівчат і хлопчиків, які представлено на мал. 1, 2, 3.

Мал. 1. Середнє значення за шкалами агресії, отриманими за методикою Басса-Дарки для дівчаток.

Мал. 2. Середнє значення за шкалами агресії, отриманими за методикою Басса-Дарки для хлопчиків.

Мал. 3. Визначення індексу ворожості й агресивності

За показником ФА – фізична агресія – визначилася тенденція переважання у хлопчиків. За показником НА – непряма агресія – визначилась тенденція переживання у хлопчиків.

За показником Р – роздратування – визначилась тенденція переживання у хлопчиків.
За показником Н – негативізм – визначилась тенденція переживання у дівчаток.
За показником О – образа – визначилась тенденція переживання у хлопчиків.
За показником П – підозрілість – визначилась тенденція переживання у дівчаток.
За показником ВА – вербальна агресія – визначилась тенденція переживання у хлопчиків.

За показним шкали індексу ворожості результати хлопчиків виходять за норму, а показники дівчаток у нормі.

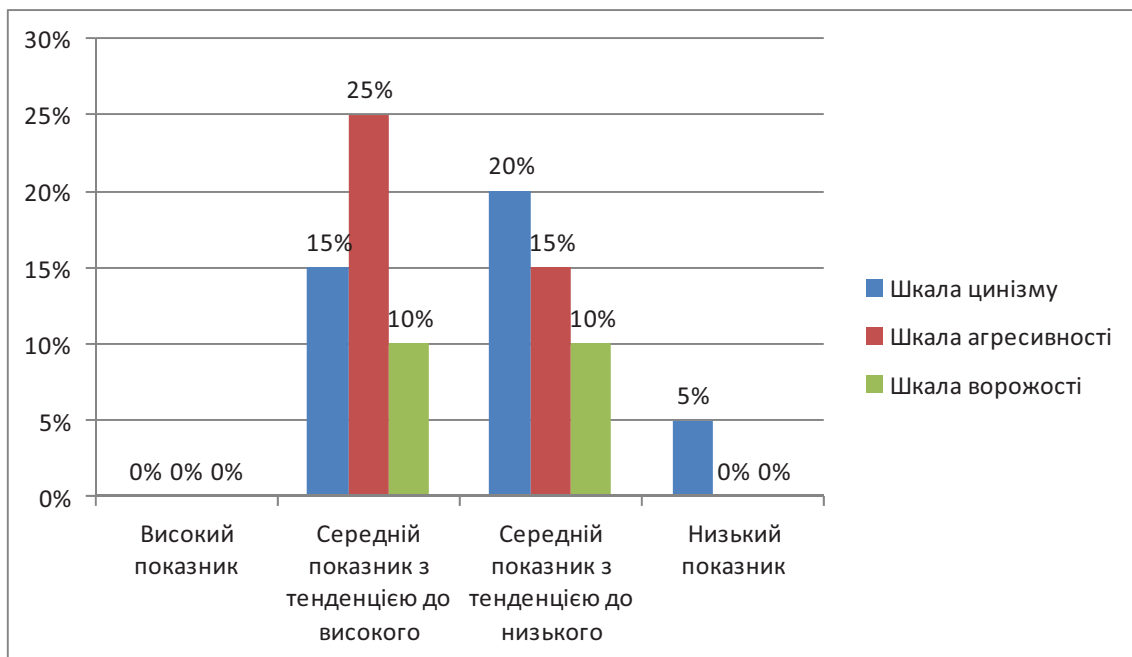
За показником шкали індексу агресивності показники хлопчиків і дівчаток у нормі.

Відповідно до поданих критеріїв оцінки ми маємо звернути увагу на рівень ворожості чоловічої статі.

Отримані результати дали змогу визначити рівень агресивних і ворожих реакцій в міжособистісних стосунках, а отже ми відзначаємо те, що гендерні особливості впливають на агресивну поведінку підлітків у міжособистісних стосунках.

Наступним кроком діагностики агресивної поведінки підлітків у міжособистісних стосунках є безпосереднє виявлення рівня цинізму, ворожості й агресивності учнів за допомогою шкали Кука-Медлей.

Для дослідження було обрано ту ж групу дітей віком від 13 до 14 років у вибірці кількістю 20 осіб. У ході аналізу та обробки результатів ми виявили такі показники, які було класифіковано у відсоткових показниках та представлено на мал. 4.

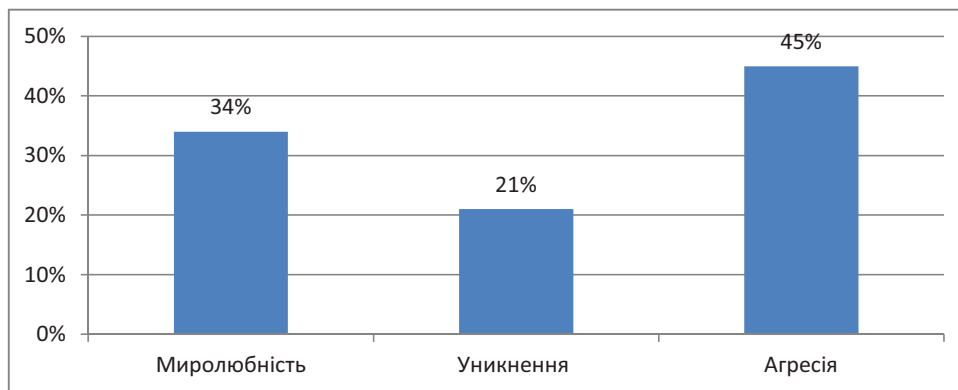

Мал. 4. Визначення рівня агресивності, ворожості й агресивності.

Підбиваючи підсумки зазначимо, що в міжособистісних стосунках безпосередньо виявляється тенденція агресивності, а після неї – цинізм і ворожість.

Для того щоб достовірніше продіагностувати агресивну поведінку підлітків у міжособистісних стосунках, ми використали методику В. Бойко «Методика діагностики домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні».

Ця методика дозволяє визначити домінування однієї зі стратегій психологічного захисту в спілкуванні (миролюбства, уникнення, агресії) чи присутність їх однаковою мірою в поведінці респондента. Звернення до цієї методики допоможе визначити чинники комунікативних бар'єрів, пов'язані зі стратегіями взаємодії. У ході аналізу та обробки результатів ми виявили показники, які було класифіковано у відсоткових показниках і представлено на мал.5.

Мал. 5. Визначення домінуючої стратегії психологічного захисту у спілкуванні.

Провівши діагностику, ми визначили, що в спілкуванні досліджувана група використовує стратегію миролюбства, уникнень, агресії. Як визначилось, домінуючою стратегією у цій групі є агресивність.

Отже, на підставі отриманих даних ми можемо зробити висновок, що домінуючою стратегією психологічного захисту в спілкуванні є агресія, яка також є домінуючою тенденцією в процесі спілкування, а також те, що гендерні особливості впливають на агресивну поведінку підлітків у міжособистісних стосунках.

Висновки з даного дослідження. Вважаємо, що вивчення агресивної поведінки підлітків у міжособистісних стосунках має значний соціально-виховний потенціал. Проведення системного аналізу індивідуальних, особових, соціально-психологічних і психолого-педагогічних чинників, які викликають соціальні відхилення в поведінці неповнолітніх, дає змогу правильно побудувати і здійснити профілактично-виховну роботу з попередження агресії в підлітків.

Перспективи подальших розвідок. Розгляд проявів різних форм агресивності у хлопчиків і дівчаток дає необхідну орієнтацію в характері сфер особи дитини, що розвивається під впливом різного мікросередовища, і дозволяє цілеспрямовано будувати виховний процес.

Список використаних джерел

1. Абрамова И. Т. Возрастная психология. / И. Т. Абрамова; – М.: Московский психолого-социальный институт, 2000. – 385 с.
2. Заброцький М. М. Вікова психологія : навч. посібник / М. М. Заброцький; –К.: МАУП, 2011. – 92с.
3. Кон И. Психология старшеклассника / И. Кон; – М.: Просвещение, 2000 – 191с.
4. Кулагина И. Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет) : учебное пособие. 5-е изд. / И. Ю. Кулагина; – М.: УРАО, 2000. – 176 с.
5. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество / В. С. Мухина. – М.: Академия, 2000. – 456 с.
6. Орлянський В. С. Конфліктологія / В. С. Орлянський. – К.: Наука, 2003. – 240 с.
7. Прибутько П. С. Конфліктологія : навчальний посібник / П. С. Прибутько. –К.: КНТ, 2010. – 121 с.
8. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. – СПб.: Питер, 2000. – 656 с.
9. Сергєнкова О. П. Вікова психологія : навчальний посібник / О. П. Сергєнкова. – К.: ЦУЛ, 2011. – 384 с.
10. Фурманов І. А. Агресія і насилля: діагностика, профілактика і корекція / І.А. Фурманов. – СПб.: Речь 2007. – 480 с.